

دو فصلنامه علمی پژوهشی کتاب قیم
سال ششم (۱۳۹۵)، شماره پانزدهم

تحلیل موضوعی مقالات علمی پژوهشی حوزه علوم قرآن؛ نشر یافته بین سال‌های ۱۳۸۶-۱۳۹۰

اعظم حسینی نسب^۱

مهدی محمدی^۲

عبدالحسین طالعی^۳

چکیده

گام نخست در بهینه‌سازی پژوهش‌های علوم قرآنی، تحلیل و بررسی تحقیق‌هایی است که در سالیان اخیر به رشته تحریر درآمده است. بنابراین هدف پژوهش حاضر، تعیین میزان پراکندگی و گرایش موضوعی مقالات حوزه علوم قرآن در نشریات علمی پژوهشی است. بازه زمانی مورد پژوهش که با روش تحلیل محتوا صورت گرفته است، مقالاتی است که بین سال‌های ۱۳۸۶-۱۳۹۰ به چاپ رسیده است. در این روش، مقالات از لحاظ موضوعی تحلیل شده‌اند و مبنای تعیین موضوع، مقوله‌های استخراج شده از اصطلاحنامه علوم قرآن است.

از مجموع ۲۸۳ مقاله ارائه شده، ۲۸۲ عنوان مقاله، تألیفی و یک عنوان مقاله ترجمه‌ای بوده است. بیشترین سهم ارائه مقالات با ۵۳/۸٪ به متخصصان با مدرک تحصیلی دکتری اختصاص دارد و بیشترین مشارکت از نظر رتبه علمی، مربوط به آن دسته از اعضای هیئت علمی است که استادیار هستند. در تألیف و انتشار مقالات حوزه علوم قرآن، سهم مردان ۸۷/۷٪ و سهم زنان ۱۲/۳٪ بوده است. همچنین ۶۲/۷٪ مقالات دارای یک نویسنده، ۳۳/۹٪ دو نویسنده و ۳/۴٪ دارای سه نویسنده است. از نظر وابستگی سازمانی، دانشگاه فردوسی مشهد در صدر مؤسسات آموزشی پژوهشی قرار دارد. تحلیل موضوعی مقالات نشان می‌دهد بیشترین سهم با ۱۵/۸٪ به مقوله «مکاتب تفسیری» اختصاص داشته، «موضوعات قرآنی» با ۱۴/۴٪ و «دلالت واژگان قرآنی» با ۱۲/۷ درصد در مرتبه‌های بعدی قرار دارند. در پایان، هفت پیشنهاد برای بهینه‌سازی پژوهش‌های علوم قرآنی ارائه شده است.

واژگان کلیدی: علوم قرآن، تحلیل موضوعی، تحلیل محتوا، نشریات علمی پژوهشی.

۱. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه قم / hosseini938@gmail.com

۲. استادیار دانشگاه قم (نویسنده مسئول) / mahdi.mohammadi203@gmail.com

۳. دانشجوی دکتری الهیات دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات و عضو هیئت علمی دانشگاه قم /

taleie20@gmail.com

۱- مقدمه

مواد غیرکتابی از نظر محتوای اطلاعاتی بسیار اهمیت دارند. معمولاً آثار پژوهشگران پیش از آنکه به صورت کتاب در اختیار علاقه‌مندان قرار گیرد، در نسخه‌های محدود به شکل مقاله در نشریات، هم‌اندیشی‌ها، پایان‌نامه‌ها، انتشارات دولتی و مواردی از این دست منتشر می‌شود. یکی از این منابع اطلاعاتی باارزش، نشریات هستند که همه‌ساله شمار زیادی از آن‌ها به چاپ می‌رسد. مقاله‌های منتشره در نشریات علمی، منابع اطلاعاتی باارزشی هستند که شاخص مهمی برای سنجش دانش علمی و به‌ویژه دستاوردهای پژوهشی آن حوزه به شمار می‌روند. جدیدترین اخبار و اطلاعات، قبل از آنکه در کتاب‌ها منتشر شوند، در نشریه‌های ادواری از طریق مقاله‌ها، نقدها و آگهی‌ها به چاپ می‌رسد. مطالعات، نقش نشریات علمی پژوهشی را در شکل‌گیری، پیدایش، رشد و توسعه‌یافتگی علوم تأیید می‌کنند (زکی، ۱۳۸۵، ص ۴۳).

یکی از راه‌های شناخت نشریه‌های مذکور و ارزیابی از علم تولیدشده در آن، که از اهداف حوزه علم‌سنجی است، تحلیل محتوا و دسته‌بندی موضوعی مقاله‌ها و شناخت نوع مطالب منتشرشده در آن‌هاست (رشیدی آشتیانی و لاریجانی، ۱۳۹۰، ص ۱۳۴). این ارزیابی می‌تواند جنبه‌های کمی و کیفی آن‌ها را شامل شود. ارزیابی‌های کیفی از طریق تحلیل استنادی و بررسی میزان استناد به یک مقاله حاصل می‌شود که خود، یک حوزه موضوعی جداگانه بوده و کاملاً متفاوت از موضوع بحث این مقاله است؛ اما ارزیابی کمی بیشتر ناظر بر میزان آثار تولیدشده، تنوع موضوعی آن‌ها و میزان مشارکت محققان در تولید آثار و ... است که این بررسی نیز ناظر بر آن است.

البته در ارزیابی کمی گاهی این شائبه هم پیش می‌آید که هدف این نوع بررسی، تشویق به تولید مقاله بیشتر است که بعضاً نیز این تولید آثار بیشتر، با بی‌اخلاقی‌های پژوهشی از جمله سرقت علمی^۱ و ... همراه است؛ اما از آنجایی که ارزیابی‌های کمی بعد از تولید آثار صورت می‌گیرد، هدفش شناسایی مسائل موجود، زمینه برای هدفمند کردن حرکت‌های علمی و تعیین اولویت‌های پژوهشی آن حوزه است که منجر به شناسایی ضعف‌ها و کمبودهای موجود در تولید اطلاعات آن حوزه می‌گردد. از آنجایی که در ایران تا به حال پژوهشی درباره تحلیل موضوعی مقاله‌های منتشرشده در نشریه‌های علمی پژوهشی حوزه علوم قرآن انجام نشده است، انتظار

۱. البته در خصوص آسیب‌شناسی مقاله‌های حوزه علوم قرآنی، بررسی‌های خوبی از سوی شورای عالی انقلاب فرهنگی به عمل آمده است که علاقه‌مندان می‌توانند بدان‌ها مراجعه نمایند.

می‌رود که پژوهش حاضر در فرآیند معرفی این نشریه‌ها مؤثر باشد و تصویری از فعالیت‌های این حوزه ترسیم کند و نتایج حاصل از آن در تصمیم‌گیری‌های آتی مورد استفاده قرار گیرد. نشریه‌ها در رفع نیازهای پژوهشگران جایگاه خاصی دارند. ارزش نشریه‌ها در زمان انتشار و نیز پس از گذشت زمان، انکارناپذیر است. با توسعه مراکز دانشگاهی و حوزوی و در پی آن گسترش رشته علوم قرآن به‌عنوان یکی از رشته‌های تخصصی، تعداد منابع منتشره در این حوزه افزایش چشمگیری یافته است؛ علوم قرآن در کشور ما در بین مباحث علوم اسلامی از اهمیت خاصی برخوردار بوده و بخش عمده تحقیقات صورت گرفته را به خود اختصاص داده است و با توجه به بحث بومی‌سازی علوم انسانی و اهتمام ویژه نسبت به حوزه‌های اسلامی و فراوانی منابع و تعدد موضوعات در زمینه علوم قرآن از یک طرف و از طرفی نیازهای روزافزون جوامع بشری به هدایت‌های قرآنی در گستره علوم بشری از طرفی دیگر، پیدایش پرسش‌های جدید و نیاز به پاسخ‌های نوین آن را ضروری می‌نماید. علاوه بر این، پاسخ‌گو نبودن یافته‌ها، کاربردی نبودن برخی از پژوهش‌های قرآنی با توجه به نیازهای واقعی کشور و جهان اسلام از سوی دیگر و جلوگیری از انجام تحقیق‌های تکراری که راه به جایی نمی‌برند و مشکلی را حل نمی‌کنند، بلکه به مشکلات می‌افزایند (خامنه‌ای، ۱۳۷۳) نیاز به حوزه‌های پژوهشی جدید را در عرصه قرآن‌پژوهی ضروری می‌سازد. به نظر می‌رسد بهترین گزینه برای دستیابی به حوزه‌های پژوهشی جدید که ناظر به مسائل روز در زمینه قرآن‌پژوهی باشد، بررسی مقالات این حوزه است.

بنابراین، تحلیل محتوای مقالات نشریات در یک بازه زمانی، ابزار مناسبی برای آگاهی از گرایش‌ها و سلیقه‌های شخصی نویسندگان و موضوع‌های مطرح روز است و می‌تواند تغییرات را نشان دهد. تردیدی نیست که مطالعه و بررسی تلاش‌های تحقیقاتی پیشین، به درک مناسب روندهای پژوهشی و مرزهای هر حوزه یا رشته از دانش منجر می‌گردد. از این رو، مسأله اصلی این پژوهش «تحلیل موضوعی مقالات نشریات علوم قرآن طی سال‌های ۱۳۸۶-۱۳۹۰» است. به‌عبارت‌دیگر، تشریح جایگاه تولیدات علمی این رشته، توصیف وضعیت و روند موضوعی مقالات، شناسایی حوزه‌های پژوهشی فعال رشته جهت رشد و توسعه این دانش، دورنمایی است که پژوهش حاضر به آن نظر دارد. لذا پژوهش قصد دارد به سؤال‌های زیر پاسخ دهد:

۱. توزیع فراوانی مقاله‌های منتشرشده در طول سال‌های ۱۳۸۶-۱۳۹۰ در نشریه‌های حوزه

علوم قرآن چگونه بوده است؟

۲. سهم هر یک از سطوح مختلف متخصصان اعم از دانشجویان کارشناسی ارشد، دکتری، مربیان، استادیاران، دانشیاران و استادان در تولید مقاله‌های این حوزه چقدر بوده است؟
۳. توزیع فراوانی جنسیت نویسندگان در طول سال‌های مورد بررسی چگونه است؟
۴. میزان مشارکت علمی (آثار گروهی) در بین نویسندگان چگونه بوده است؟
۵. سهم هر کدام از دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزشی و پژوهشی به چه میزان بوده است؟
۶. نویسندگان پرکار حوزه علوم قرآن چه کسانی می‌باشند؟
۷. سیر پراکندگی موضوعات در طی سال‌های مورد بررسی چگونه بوده است؟
۸. زمینه‌هایی که بیشترین و کمترین آثار را به خود اختصاص دادند چه حوزه‌هایی است؟

۲- مروری بر مطالعات انجام شده

پس از مرور پژوهش‌های انجام شده در داخل و خارج از ایران مشخص شد که کانو^۱ (۱۹۹۹)، رُجستر و واکاری^۲ (۲۰۰۳)، فونگ منگ^۳ (۲۰۰۷)، اویووسی^۴ (۲۰۱۲) در خارج از ایران، باب الحوائجی و یزدیان راد (۱۳۸۹)، سپهر و شادمان‌فر (۱۳۸۹) در ایران به بررسی مقالات حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی به روش تحلیل محتوا پرداخته‌اند؛ زکی (۱۳۸۵) در پژوهشی به روش تحلیل محتوا به بررسی گرایش‌های موضوعی مدیریت پرداخته است. همچنین پژوهش‌هایی توسط لوزادیس^۵ و همکاران (۲۰۱۰) در خارج از ایران، رشیدی آشتیانی و لاریجانی (۱۳۹۰) در ایران در زمینه موضوعی اقتصاد، عثمان و عقیفی (۲۰۱۰) در کشف گرایش‌های موضوعی تحقیقات حوزه روان‌شناسی سلامت، شریفی و همکاران (۱۳۹۱) در زمینه موضوعی تربیت بدنی و علوم ورزشی صورت گرفته است ولی تاکنون هیچ پژوهشی به بررسی گرایش موضوعی مقالات نشریات حوزه علوم قرآن نپرداخته است، بنابراین انجام چنین پژوهشی ضروری به نظر می‌رسد.

1. Cano
2. Rochester & Vakkari
3. Foong meng
4. Oyewusi
5. Luzadis

۳- روش، جامعه، نمونه و ابزار گردآوری داده‌ها

پژوهش حاضر، توصیفی و به لحاظ هدف از نوع کاربردی است که از رویکرد کمی بهره می‌گیرد که در آن کلیه مقاله‌های منتشر شده در نشریات علمی - پژوهشی حوزه علوم قرآن با استفاده از روش تحلیل محتوا مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. برای شناسایی نشریات علمی-پژوهشی حوزه علوم قرآنی از آخرین لیست منتشر شده از سوی کمیسیون ارزیابی نشریات (آبان ۹۱)^۱، استفاده شد. برای ارزیابی مقالات، پس از مطالعه مبانی نظری، چک‌لیستی در سه بخش (بخش اول اطلاعات نشریه، بخش دوم اطلاعات نویسندگان و بخش سوم موضوع مقاله‌های منتشره) تنظیم شد پس از بررسی مقالات و تکمیل چک‌لیست‌های مورد نظر، اطلاعات جمع‌آوری شده بر اساس نرم‌افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل آماری قرار گرفت و یافته‌ها در قالب نمودار و جداول ارائه شد. جامعه پژوهش حاضر را کلیه مقالات نشریات علمی پژوهشی منتشره بین سال‌های ۱۳۸۶-۱۳۹۰ در حوزه علوم قرآن و حدیث تشکیل می‌دهد.

۴- تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش

در این بخش، ضمن تجزیه و تحلیل داده‌ها اعم از تعداد مقاله‌های منتشره، توزیع فراوانی مقاله‌ها در طول سال‌های مورد بررسی، جنسیت نویسندگان، رتبه علمی و سطح دانش‌آموختگی آن‌ها، میزان مشارکت نویسندگان، زمینه‌های موضوعی مقالات اعم از موضوع اصلی و فرعی، نویسندگان پرکار نیز معرفی شده‌اند. برای تعیین دقیق موضوع‌های هر مقاله، توصیف‌گرهایی به هر مقاله اختصاص یافت. به‌طورکلی روش کار در تمامی حوزه‌ها بدین ترتیب بود که ابتدا عنوان، چکیده و کلیدواژه‌ها بررسی شد و حتی در بیشتر مواقع با نگاه اجمالی به متن مقاله، برای هر مقاله، یک تا چهار توصیفگر در قالب توصیفگرهای اعم و اخص با استفاده از اصطلاحنامه علوم قرآنی در نظر گرفته شد و در نهایت، فقط یک توصیفگر که ارتباط نزدیکی با مقاله داشت، انتخاب گردید.

اولین بخش از یافته‌ها به معرفی تک‌تک مجلات، وابستگی سازمانی و تعداد مقاله‌های منتشره در آن‌ها در طول سال‌های مورد بررسی اختصاص یافته که جدول ۱ داده‌های آماری آن را نشان می‌دهد:

۱. این لیست، آخرین لیست موجود در زمان انجام پژوهش بوده است؛ لذا ممکن است اکنون مجلاتی به آن اضافه شده باشند که در این مطالعه لحاظ نشده باشند.

جدول ۱- عناوین و مشخصات نشریه‌های مورد بررسی در سال‌های ۱۳۸۶-۱۳۹۰

نام نشریه	نوع نشریه	وابستگی سازمانی	نام سازمان	تعداد شماره‌های منتشر شده	تعداد مقالات تألیفی	تعداد مقالات	تعداد کل مقالات
علوم حدیث	فصلنامه	خصوصی	دانشکده علوم حدیث	۱۷	۱۷۲	۸	۱۸۰
تحقیقات علوم قرآن و حدیث	دوفصلنامه	دولتی	دانشگاه الزهرا (س)	۱۰	۶۶	۰	۶۶
مطالعات قرآن و حدیث	دوفصلنامه	دولتی	دانشگاه امام صادق (ع)	۹	۶۳	۰	۶۳
پژوهش‌های نهج البلاغه	فصلنامه	خصوصی	بنیاد نهج البلاغه	۸	۵۶	۱	۵۷
پژوهش‌های قرآن و حدیث (مقالات و بررسی‌های سابق)	دوفصلنامه	دولتی	دانشکده الهیات دانشگاه تهران	۷	۵۶	۰	۵۶
پژوهشنامه قرآن و حدیث	دوفصلنامه	دولتی	انجمن علوم قرآن و حدیث	۸	۴۹	۰	۴۹
علوم قرآن و حدیث	دوفصلنامه	دولتی	دانشگاه فردوسی مشهد	۷	۴۷	۰	۴۷
حدیث پژوهی	دوفصلنامه	دولتی	دانشگاه کاشان	۶	۴۴	۰	۴۴
کتاب قیم	فصلنامه	دولتی	دانشگاه یزد	۴	۳۲	۰	۳۲
آموزه‌های قرآنی	دوفصلنامه	دولتی	دانشگاه علوم اسلامی رضوی	۳	۲۴	۰	۲۴
پژوهشنامه علوی	دوفصلنامه	دولتی	پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی	۴	۲۲	۰	۲۲
جمع							
				۸۳	۶۳۱	۹	۶۴۰

همان‌طور که در جدول ۱ ملاحظه می‌شود، نشریات حوزه علوم قرآن و حدیث به ترتیب تعداد کل مقالات مرتب شده‌اند. در ۱۱ نشریه مورد بررسی، در مجموع ۶۴۰ مقاله در سال‌های ۱۳۸۶-۱۳۹۰ منتشر شده است. بیشترین تعداد مقاله‌ها، یعنی ۱۸۰ عنوان در «فصلنامه علوم حدیث» منتشر شده است، بعدازآن «دوفصلنامه تحقیقات علوم قرآن و حدیث» با انتشار ۶۶ عنوان، و «دوفصلنامه مطالعات قرآن و حدیث» با ۶۳ عنوان، در رتبه‌های دوم و سوم قرار گرفتند. «دوفصلنامه آموزه‌های قرآنی» با ۲۴ مقاله و «دو فصلنامه پژوهشنامه علوی» با ۲۲ مقاله نسبت به سایر نشریه‌ها، مقاله‌های کمتری در حوزه علوم قرآن و حدیث چاپ کرده‌اند. دانشگاه علوم اسلامی رضوی، دانشگاه فردوسی مشهد و دانشگاه تهران در طول سال‌های مورد بررسی، به

ترتیب ۱۶، ۱۳ و ۱۳ شماره از نشریات خود را در این حوزه منتشر کرده‌اند. از «دوفصلنامه آموزه‌های قرآنی» ۱۳ شماره و از «دوفصلنامه علوم قرآن و حدیث» که قبلاً با عنوان «دوفصلنامه مطالعات اسلامی» منتشر می‌شد، ۶ شماره و از «دوفصلنامه پژوهش‌های قرآن و حدیث» که پیش‌ازاین با عنوان «فصلنامه مقالات و بررسی‌ها» منتشر می‌شد ۶ شماره به دلیل اینکه خارج از حوزه موضوعی مورد بررسی این پژوهش بوده‌اند حذف شدند.

همان‌طور که در جدول ۱ مشاهده می‌شود، از بین ۱۱ نشریه بررسی شده، ۸ مورد آن (۷۳ درصد)، دوفصلنامه و ۳ مورد (۲۷ درصد)، فصلنامه بوده‌اند. همچنین از بین ۱۱ نشریه، ۹ نشریه را مؤسسات دولتی و ۲ نشریه را مؤسسات خصوصی منتشر کرده‌اند.

با توجه به نزدیکی مباحث مربوط به علوم حدیث و علوم قرآنی، مقالات مجلات مورد بررسی در دو دسته جداگانه دسته‌بندی شدند که جدول ۲، توزیع فراوانی مقالات هر دسته را نشان می‌دهد.

جدول ۲- توزیع فراوانی مقاله‌های هر نشریه به تفکیک نوع مقاله

جمع	نوع مقاله					نام نشریه
	علوم حدیث		علوم قرآن		جمع	
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی		
۱۰۰	۱۸۰	۹۰,۶	۱۶۳	۹,۴	۱۷	علوم حدیث
۱۰۰	۶۶	۱۶,۷	۱۱	۸۳,۳	۵۵	تحقیقات علوم قرآن و حدیث
۱۰۰	۶۳	۲۲,۲	۱۴	۷۷,۸	۴۹	مطالعات علوم قرآن و حدیث
۱۰۰	۵۷	۹۸,۳	۵۶	۱,۷	۱	پژوهش‌های نهج‌البلاغه
۱۰۰	۵۶	۴۴,۶	۲۵	۵۵,۴	۳۱	پژوهش‌های قرآن و حدیث (مقالات و بررسی‌های سابق)
۱۰۰	۴۹	۱۴,۳	۷	۸۵,۷	۴۲	پژوهش‌نامه قرآن و حدیث
۱۰۰	۴۷	۳۱,۹	۱۵	۶۸,۱	۳۲	علوم قرآن و حدیث
۱۰۰	۴۴	۷۷,۳	۳۴	۲۲,۷	۱۰	حدیث پژوهی
۱۰۰	۳۲	۳۴,۴	۱۱	۶۵,۶	۲۱	کتاب قیم
۱۰۰	۲۴	۱۲,۵	۳	۸۷,۵	۲۱	آموزه‌های قرآنی
۱۰۰	۲۲	۸۱,۸	۱۸	۱۸,۲	۴	پژوهش‌نامه علوی
۱۰۰	۶۴۰	۵۵,۹	۳۵۷	۴۴,۱	۲۸۳	جمع

بر اساس اطلاعات جدول ۲، طی سال‌های مذکور، گرایش موضوعی نشریات «علوم حدیث»، پژوهش‌های نهج‌البلاغه»، «حدیث پژوهی»، «پژوهش‌نامه علوی» به مقالات علوم حدیث بیشتر است، درحالی‌که گرایش موضوعی سایر نشریات مورد بررسی به سوی مقالات علوم قرآنی است؛ به طوری‌که «پژوهش‌نامه نهج‌البلاغه» تنها ۱/۷ درصد مقالات خود را به علوم قرآن اختصاص داده درحالی‌که «مجله آموزه‌های قرآنی»، ۸۷/۵ درصد مقالات خود را با موضوع علوم قرآن منتشر کرده است. در مجموع، ۲۸۳ مقاله با موضوع علوم قرآن منتشر شده است که این تعداد ۴۴ درصد از کل مقالات حوزه قرآن و حدیث را به خود اختصاص می‌دهد. مقالات علوم حدیث نیز با ۳۵۷ عنوان، حدود ۵۶ درصد تعداد کل مقالات منتشرشده را به خود اختصاص داده است.^۱

در پاسخ به سؤال اول پژوهش، مبنی بر اینکه توزیع فراوانی مقاله‌های منتشرشده در سال‌های ۱۳۸۶-۱۳۹۰ در نشریه‌های مورد بررسی چگونه بوده است؟ اطلاعات جدول ۳ فراهم شده است.

جدول ۳- توزیع فراوانی مقالات علوم قرآن به تفکیک نوع مقاله و سال انتشار

سال	تعداد مقالات تألیفی	تعداد مقالات ترجمه‌ای	تعداد کل مقالات
۱۳۸۶	۴۳	۱	۴۴
۱۳۸۷	۴۲	-	۴۲
۱۳۸۸	۴۹	-	۴۹
۱۳۸۹	۶۷	-	۶۷
۱۳۹۰	۸۱	-	۸۱
جمع	۲۸۲	۱	۲۸۳

همان‌طور که داده‌های جدول ۳ نشان می‌دهد، به‌طورکلی ۲۸۳ مقاله در طول سال‌های مورد بررسی در حوزه علوم قرآن منتشر شده است. بررسی داده‌ها نشان می‌دهد که تعداد مقالات این حوزه روندی صعودی داشته است. از میان ۲۸۳ مقاله مورد بررسی، ۲۸۲ مقاله، تألیفی و تنها یک مقاله از نوع ترجمه بوده است؛ بنابراین چنین نتیجه گرفته می‌شود که بیشتر مقالات چاپ‌شده در این حوزه موضوعی به‌صورت تألیفی بوده است.

۱. نگارندگان در گفتار دیگری، به تحلیل موضوعی مقالات علوم حدیث پرداخته‌اند. به همین دلیل در این مقاله فقط به مقالات حوزه علوم قرآن توجه شده است.

تحلیل موضوعی مقالات علمی پژوهشی حوزه علوم قرآن؛ نشر یافته بین سال‌های ۱۳۸۶-۱۳۹۰ ۱۴۹

در پاسخ به سؤال دوم پژوهش مبنی بر اینکه توزیع فراوانی سطح دانش‌آموختگی و رتبه علمی نویسندگان در نشریه‌های مورد بررسی چگونه است؟ سطح تحصیلی نویسندگان به تفکیک نوع مقالاتی که از آن‌ها منتشر شده است در جدول ۴ نمایش داده شده است.

جدول ۴- توزیع فراوانی سطح دانش‌آموختگی نویسندگان مقالات علوم قرآن در طول سال‌های مورد بررسی

تحصیلات	۱۳۸۶		۱۳۸۷		۱۳۸۸		۱۳۸۹		۱۳۹۰		جمع	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
دانشجوی کارشناسی	۰	۰٫۰	۰	۰٫۰	۱	۱٫۴	۱	۰٫۹	۰	۰٫۰	۲	۰٫۵
کارشناسی	۰	۰٫۰	۱	۱٫۸	۱	۱٫۴	۰	۰٫۰	۲	۱٫۵	۴	۰٫۹
دانشجوی کارشناسی ارشد	۲	۳٫۶	۰	۰٫۰	۳	۴٫۱	۸	۷٫۱	۷	۵٫۱	۲۰	۴٫۶
کارشناسی ارشد	۱	۱٫۸	۳	۵٫۴	۸	۱۰٫۸	۱۹	۱۶٫۸	۲۲	۱۶٫۱	۵۳	۱۲٫۲
دانشجوی دکتری	۲	۳٫۶	۹	۱۶٫۱	۱۱	۱۴٫۹	۱۰	۸٫۸	۱۶	۱۱٫۷	۴۸	۱۱٫۰
دکتری	۴۲	۷۶٫۴	۴۰	۷۱٫۴	۴۱	۵۵٫۴	۷۰	۶۱٫۹	۸۳	۶۰٫۶	۲۷۶	۶۳٫۴
نامشخص	۸	۱۴٫۵	۳	۵٫۴	۹	۱۲٫۲	۵	۴٫۴	۷	۵٫۱	۳۲	۷٫۴
جمع	۵۵	۱۰۰٫۰	۵۶	۱۰۰٫۰	۷۴	۱۰۰٫۰	۱۱۳	۱۰۰٫۰	۱۳۷	۱۰۰٫۰	۴۳۵	۱۰۰٫۰

یافته‌ها نشان داد که در مجموع، ۲۷۶ عنوان (۶۳/۴ درصد) از آثار بررسی شده توسط نویسندگانی با مدرک دکتری منتشر شده است. فارغ‌التحصیلان کارشناسی ارشد و دانشجویان دکتری با انتشار ۱۲/۲ و ۱۱ درصد از مقالات در رتبه‌های بعدی قرار دارند. دانش‌آموختگان کارشناسی در تألیف ۰/۹ درصد مقالات علوم قرآن مشارکت داشته‌اند. سطح دانش‌آموختگی ۷/۴ درصد از نویسندگان نیز مشخص نشده بود.

در ادامه پاسخ به پرسش دوم، مرتبه علمی نویسندگان بررسی شده است.

جدول ۵- توزیع فراوانی مرتبه علمی نویسندگان مقالات علوم قرآن به تفکیک نوع مقاله

مرتبه علمی	۱۳۸۶		۱۳۸۷		۱۳۸۸		۱۳۸۹		۱۳۹۰		جمع	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
مربی	۰	۰٫۰	۱	۱٫۸	۰	۰٫۰	۰	۰٫۰	۰	۰٫۰	۱	۰٫۲
استادیار	۲۳	۴۱٫۸	۲۳	۴۱٫۱	۲۶	۳۵٫۱	۴۰	۳۵٫۴	۴۸	۳۵٫۰	۱۶۰	۳۶٫۸
دانشیار	۸	۱۴٫۵	۶	۱۰٫۷	۹	۱۲٫۲	۱۷	۱۵٫۰	۲۰	۱۴٫۶	۶۰	۱۳٫۸
استاد	۴	۷٫۳	۴	۷٫۱	۴	۵٫۴	۶	۵٫۳	۷	۵٫۱	۲۵	۵٫۷
نامشخص	۱۰	۱۸٫۲	۱۱	۱۹٫۶	۱۰	۱۳٫۵	۹	۸٫۰	۹	۶٫۶	۴۹	۱۱٫۳
فاقد مرتبه علمی	۱۰	۱۸٫۲	۱۱	۱۹٫۶	۲۵	۳۳٫۸	۴۱	۳۶٫۳	۵۳	۳۸٫۷	۱۴۰	۳۲٫۲

۱۵۰ دو فصلنامه کتاب قیم، سال ششم، شماره پانزدهم، پاییز و زمستان ۱۳۹۵

مرتبۀ علمی	۱۳۸۶		۱۳۸۷		۱۳۸۸		۱۳۸۹		۱۳۹۰		جمع	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد		
جمع	۵۵	۱۰۰،۰	۵۶	۱۰۰،۰	۷۴	۱۰۰،۰	۱۱۳	۱۰۰،۰	۱۳۷	۱۰۰،۰	۴۳۵	۱۰۰،۰

بررسی داده‌ها نشان می‌دهد که ۳۶/۸ درصد نویسندگان مقالات علوم قرآن درجه استادیاری داشته‌اند. ۱۳/۸ درصد نویسندگان دارای مرتبه دانشجویی بوده‌اند. ۵/۷ درصد نویسندگان مقالات این حوزه استاد بوده و ۰/۲ درصد نیز مربی هستند. ۱۱/۳ درصد نیز به دلیل اینکه مرتبه علمی نویسنده به‌طور واضح مشخص نشده و فقط عبارت عضو هیئت علمی و یا مدرس قید شده، در جدول فوق با عنوان نامشخص ثبت شده‌اند. در ضمن ۳۲/۲ درصد که در واقع دانشجویان مقاطع کارشناسی و کارشناسی ارشد هستند، فاقد مرتبه علمی بودند. با اینکه مرتبه حوزوی در چک-لیست لحاظ شده بود، ولی اساتید حوزوی در آثار خود، مرتبه‌های علمی خود را مشخص نکرده و یا در برخی از موارد، به مرتبه‌های دانشگاهی خود اشاره کرده بودند، از این جهت، بررسی نقش حوزویان در تولید و نشر این آثار مقدور نشد و از تجزیه و تحلیل حذف گردید.

مشخص کردن سهم زنان و مردان در انتشار آثار حوزه علوم قرآن، سؤال سوم پژوهش را به خود اختصاص داده است که در پاسخ به آن، اطلاعات جدول ۶ فراهم شده است.

جدول ۶- توزیع فراوانی جنسیت نویسندگان مقالات علوم قرآن در سال‌های ۱۳۸۶-۱۳۹۰

سال	۱۳۸۶		۱۳۸۷		۱۳۸۸		۱۳۸۹		۱۳۹۰		جمع	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد		
مرد	۴۴	۸۰،۰	۴۸	۸۵،۷	۶۰	۸۱،۱	۸۰	۷۰،۸	۹۰	۶۵،۷	۳۲۲	۷۴،۰
زن	۱۱	۲۰،۰	۸	۱۴،۰	۱۴	۱۹،۰	۳۳	۲۹،۰	۴۷	۳۴،۰	۱۱۳	۲۶،۰
جمع	۵۵	۱۰۰،۰	۵۶	۱۰۰،۰	۷۴	۱۰۰،۰	۱۱۳	۱۰۰،۰	۱۳۷	۱۰۰،۰	۴۳۵	۱۰۰،۰

همان‌طور که داده‌های جدول ۶ نشان می‌دهد، از ۴۳۵ نفری که در تألیف مقاله‌ها مشارکت داشته‌اند، تنها ۱۱۳ نفر (۲۶ درصد) زن و ۳۲۲ نفر (۷۴ درصد) مرد هستند. در برخی از سال‌ها مشارکت زنان در این حوزه افزایش یافته و در برخی از سال‌ها کاهش نشان می‌دهد. در مجموع می‌توان نتیجه گرفت که سهم مردان نسبت به سهم زنان بیشتر است.

سؤال چهارم پژوهش: میزان مشارکت علمی نویسندگان در انتشار آثار حوزه علوم قرآن چگونه است؟

جدول ۷- مشارکت علمی در تدوین مقالات علوم قرآن

تعداد نویسندگان	۱۳۸۶		۱۳۸۷		۱۳۸۸		۱۳۸۹		۱۳۹۰		کل	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
یک نویسنده	۳۳	۷۵,۰	۲۸	۶۶,۷	۲۷	۵۵,۱	۲۷	۴۰,۳	۳۴	۴۲,۰	۱۴۹	۵۲,۷
دو نویسنده	۱۱	۲۵,۰	۱۴	۳۳,۳	۱۹	۳۸,۸	۳۴	۵۰,۷	۳۸	۴۶,۹	۱۱۶	۴۱,۰
سه نویسنده	۰	۰,۰	۰	۰,۰	۳	۶,۱	۶	۹,۰	۹	۱۱,۱	۱۸	۶,۴
کل	۴۴	۱۰۰,۰	۴۲	۱۰۰,۰	۴۹	۱۰۰,۰	۶۷	۱۰۰,۰	۸۱	۱۰۰,۰	۲۸۳	۱۰۰,۰

بر اساس اطلاعات جدول ۷، از مجموع ۲۸۳ مقاله، ۵۲/۷ درصد توسط یک نویسنده، ۴۱ درصد توسط دو نویسنده و ۶/۴ درصد مقالات توسط سه نویسنده نوشته شده است. در مجموع می‌توان نتیجه گرفت که میزان همکاری و مشارکت بین نویسندگان این حوزه کم است. سؤال پنجم پژوهش به بررسی نقش سازمان‌ها و مؤسسات آموزشی و پژوهشی در تولید آثار اختصاص یافته بود. جدول ۸، مؤسسات آموزشی و پژوهشی فعال در حوزه علوم قرآن را نشان می‌دهد.

جدول ۸- میزان مشارکت نهادهای علمی

مؤسسات آموزشی و پژوهشی	۱۳۸۶		۱۳۸۷		۱۳۸۸		۱۳۸۹		۱۳۹۰		کل	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
دانشگاه فردوسی مشهد	-	-	۴	۷,۱	۶	۸,۱	۱۲	۱۰,۶	۲۲	۱۶,۱	۴۴	۱۰,۱
دانشگاه تهران	۱۱	۲۰,۰	۸	۱۴,۳	۸	۱۰,۸	۱۰	۸,۸	۶	۴,۴	۴۳	۹,۹
دانشگاه قم	۵	۹,۱	۶	۱۰,۷	۳	۴,۱	۸	۷,۱	۸	۵,۸	۳۰	۶,۹
دانشگاه امام صادق (ع)	۵	۹,۱	۶	۱۰,۷	۸	۱۰,۸	۶	۵,۳	۴	۲,۹	۲۹	۶,۷
دانشگاه اصفهان	۲	۳,۶	۲	۳,۶	۶	۸,۱	۵	۴,۴	۹	۶,۶	۲۴	۵,۵
دانشگاه الزهرا (س)	۴	۷,۳	۳	۵,۴	-	-	۷	۶,۲	۵	۳,۶	۱۹	۴,۴
دانشگاه تربیت مدرس	-	-	۳	۵,۴	۵	۶,۸	۴	۳,۵	۶	۴,۴	۱۸	۴,۱
دانشگاه آزاد واحد علوم و تحقیقات	۱	۱,۸	۵	۸,۹	۲	۲,۷	۳	۲,۷	۵	۳,۶	۱۶	۳,۷

۱۵۲ دو فصلنامه کتاب قیم، سال ششم، شماره پانزدهم، پاییز و زمستان ۱۳۹۵

۳,۲	۱۴	۳,۶	۵	۵,۳	۶	۴,۱	۳	-	-	-	-	دانشگاه ایلام
۲,۳	۱۰	۴,۴	۶	-	-	۲,۷	۲	۳,۶	۲	-	-	دانشگاه یزد
۲,۳	۱۰	۴,۴	۶	۲,۷	۳	۱,۴	۱	-	-	-	-	دانشگاه علوم اسلامی رضوی
۲,۱	۹	۰,۷	۱	۲,۷	۳	۲,۷	۲	-	-	۵,۵	۳	پژوهشگاه حوزه و دانشگاه
۱,۸	۸	۱,۵	۲	۲,۷	۳	۱,۴	۱	۱,۸	۱	۱,۸	۱	دانشگاه آزاد واحد تهران مرکز
۱,۸	۸	-	-	۲,۷	۳	۲,۷	۲	-	-	۵,۵	۳	دانشگاه کاشان
۱,۶	۷	۱,۵	۲	۲,۷	۳	۱,۴	۱	۱,۸	۱	-	-	جامعه المصطفی العالمیه
۱,۱	۵	۲,۲	۳	-	-	۱,۴	۱	۱,۸	۱	-	-	دانشگاه پردیس قم
۱,۱	۵	۰,۷	۱	۲,۷	۳	-	-	-	-	۱,۸	۱	دانشگاه شیراز

یافته‌های جدول ۸ حاکی از آن است که طی سال‌های ۱۳۸۶ تا ۱۳۹۰، اساتید و دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد بیشترین فعالیت را در تألیف مقالات علوم قرآن داشته‌اند به گونه‌ای که در این سال‌ها ۴۴ مقاله معادل ۱۰/۱ درصد کل مقالات منتشرشده توسط این دانشگاه به چاپ رسیده است. دانشگاه تهران، دانشگاه قم و دانشگاه امام صادق (ع) در رتبه‌های بعد قرار دارند که به ترتیب ۴۳، ۳۰ و ۲۹ مقاله توسط وابستگان به این دانشگاه‌ها چاپ شده است. آمار مشارکت اساتید و دانشجویان دانشگاه‌های مختلف به تفکیک سال‌های مختلف در جدول فوق مشاهده می‌شود. دانشگاه‌ها و مؤسساتی که کمتر از پنج مقاله توسط اساتید و دانشجویان آن‌ها به چاپ رسیده است، منعکس نشده است.

سؤال ششم پژوهش به تعیین نویسندگان پرکار حوزه علوم قرآن تعلق داشت. جدول ۹ نویسندگان پرکار را به همراه تعداد آثار آن‌ها نمایش می‌دهد.

جدول ۹- نویسندگان پرکار حوزه علوم قرآن

نام نویسنده	علوم قرآن
مجید معارف	۷
کاظم قاضی‌زاده	۷
محمدکاظم شاکر	۶
اعظم پرچم	۶
مهدی اکبرنژاد	۴
مهدی جلالی	۴
فتحیه فتاحی‌زاده	۴
محسن قاسم‌پور	۴
محمدعلی رضایی اصفهانی	۴
سید محمدباقر حجتی	۴
الهه شاه‌پسند	۴
فتح اله نجارزادگان	۴

یافته‌های جدول ۹ حاکی از آن است که مجید معارف و کاظم قاضی‌زاده هر کدام با ۷ مقاله در حوزه علوم قرآن، رتبه اول را به خود اختصاص داده‌اند. در رتبه بعد، محمدکاظم شاکر و اعظم پرچم با تولید ۶ مقاله، در رتبه دوم ایستاده‌اند. نام افرادی که کمتر از ۴ اثر از ایشان چاپ شده، از لیست فوق حذف شده است.

سؤال هفتم پژوهش به بررسی سیر پراکندگی موضوعات در طول سال‌های مورد بررسی اختصاص یافته بود. به تفصیلی که در بخش روش‌شناسی گفته شد، موضوعات تعیین گردید. برای تفکیک مقالات از نظر موضوعی، یک طرح موضوعی شامل ۲۷ گروه موضوع اصلی (اعم) و ۹۷ موضوع فرعی (اخص) بر مبنای موضوعی اصطلاحنامه علوم قرآن تنظیم شده است. این موضوعات عبارت‌اند از:

۱. اسلوب ادبی قرآن شامل چهار زیرگروه: اسلوب بیانی قرآن، اسلوب بدیعی قرآن (اسلوب بلاغی قرآن)، امثال و تشبیهات.
۲. ساختار تفسیر شامل پنج زیرگروه: تفسیر ترتیبی، تفسیر موضوعی، تفسیر تنزیلی، تفسیر تمام قرآن، تفسیر بخشی از قرآن (آیه و سوره).
۳. روش‌های تفسیری (گرایش فکری مفسر) شامل نه زیرگروه: روش تفسیری اهل بیت (ع)، روش تفسیری اهل سنت، روش تفسیری شیعه، روش تفسیری خوارج، روش تفسیری معتزله، روش تفسیری اشعری، تفسیر باطن قرآن، تفسیر ظاهر قرآن، تفسیر تاریخی.
۴. مکاتب تفسیری شامل سیزده زیرگروه: تفسیر قرآن به قرآن، تفسیر ماثور (روایی)، تفسیر به رأی، تفسیر فلسفی، تفسیر لفظی قرآن، تفسیر اجتهادی، تفسیر بیانی، تفسیر ادبی، تفسیر اخلاقی، تفسیر اجتماعی، تفسیر علمی، تفسیر معنوی، تفسیر فقهی.
۵. تأثیر قرآن شامل شش زیرگروه: تأثیر قرآن بر دشمنان، تأثیر قرآن بر ادبیات فارسی، تأثیر قرآن بر ادبیات عرب، تأثیر قرآن بر فرهنگ بشری، تأثیر لفظی قرآن.
۶. منابع تفسیر شامل دو زیرگروه: معرفی و روش‌شناسی، نقد و بررسی.
۷. تفسیر قرآنی (از لحاظ زمان) شامل زیرگروه: تفسیر کهن، تفسیر میانی، تفسیر عصر جدید.
۸. مفسران شامل یازده زیرگروه با سه محور تقسیم: الف) به تفکیک مذهب: مفسران اهل سنت، مفسران شیعه، ب) به تفکیک شیوه تفسیر: مفسران تاریخی، مفسران روایی، ج) به تفکیک زمان: مفسران طبقه اول، مفسران طبقه دوم، مفسران طبقه سوم، مفسران طبقه چهارم، مفسران طبقه پنجم، مفسران طبقه ششم، مفسران معاصر.
۹. تناسب اجزای قرآن شامل سه زیرگروه: تناسب آیات، تناسب سوره، تناسب اجزای سوره.

۱۰. تأویل قرآن.
۱۱. تقسیمات قرآن شامل دو زیرگروه: تقسیمات آیات و سور، تقسیمات شکلی قرآن.
۱۲. کلمات و حروف قرآن شامل چهار زیرگروه: ادوات قرآن، حروف قرآن، ضمائر قرآن، کلمات قرآن.
۱۳. قصص قرآن شامل پنج زیرگروه: قصه‌های بلند قرآن، قصه‌های کوتاه قرآن، عناصر قصص قرآن، شخصیت‌های قصص قرآن، موضوعات قصص قرآن.
۱۴. موضوعات قرآن شامل پنج زیرگروه: اخلاق فردی، اخلاق اجتماعی، احکام فقهی، عقاید و احکام، اهداف تربیتی.
۱۵. اعجاز قرآن شامل چهار زیرگروه: اعجاز لفظی، معنوی، عددی، ادبی و غیبی.
۱۶. دلالت الفاظ قرآن شامل چهار زیرگروه: محکم و متشابه، ناسخ و منسوخ، مفهوم و منطوق، تکرار آیات (آیات متشابه لفظی).
۱۷. ترجمه و مترجمان.
۱۸. قرائت و قراء شامل دو زیرگروه: تلاوت قرآن، موسیقی قرآن.
۱۹. تجوید قرآن.
۲۰. اسباب نزول شامل دو زیرگروه: کلیات، مکی و مدنی.
۲۱. تاریخ قرآن شامل چهار زیرگروه: جمع قرآن، مصحف ائمه، نزول قرآن، نسخ قرآن.
۲۲. قواعد قرآنی شامل پنج زیرگروه: قواعد تفسیر، قواعد تجوید، قواعد قرائت قرآن، قواعد کتابت قرآن، قواعد رسم قرآن.
۲۳. پژوهش‌های جدید حوزه علوم قرآنی.
۲۴. آیات شامل یازده زیرگروه: آیات علمی قرآن، آیات مکی، آیات مدنی، آیات آفاقی، آیات انفسی، آیات معاد، آیات ناسخ و منسوخ، آیات تصویر، آیات قصص، آیات تشبیهی، آیات مشابه.
۲۵. زبان قرآن.
۲۶. شناخت قرآن.
۲۷. آراء تفسیری شامل سه زیرگروه: نقد آراء، آراء مفسران شیعه، آراء مفسران اهل سنت.

جدول ۱۰- توزیع فراوانی موضوعات اعم مقالات علوم قرآن

جمع		سال										موضوعات اصلی و فرعی	
		۱۳۹۰		۱۳۸۹		۱۳۸۸		۱۳۸۷		۱۳۸۶			
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی		
۱۵,۸	۴۵	۱۹,۸	۱۶	۱۴,۹	۱۰	۱۶,۳	۸	۷,۱	۳	۱۷,۸	۸	مکاتب تفسیری	موضوع اعم مقالات علوم قرآن
۱۴,۴	۴۱	۱۶,۰	۱۳	۱۶,۴	۱۱	۱۶,۳	۸	۹,۵	۴	۱۱,۱	۵	موضوعات قرآن	
۱۲,۷	۳۶	۱۶,۰	۱۳	۱۱,۹	۸	۱۰,۲	۵	۱۱,۹	۵	۱۱,۱	۵	دلالت الفاظ قرآن	
۸,۵	۲۴	۷,۴	۶	۶,۰	۴	۱۲,۲	۶	۱۱,۹	۵	۶,۷	۳	پژوهش‌های جدید حوزه علوم قرآنی	
۶,۳	۱۸	۸,۶	۷	۶,۰	۴	۴,۱	۲	۹,۵	۴	۲,۲	۱	ساختار تفسیر	
۵,۶	۱۶	۱,۲	۱	۹,۰	۶	۶,۱	۳	۷,۱	۳	۶,۷	۳	روش‌های تفسیری (گرایش فکری مفسر)	
۴,۹	۱۴	۲,۵	۲	۶,۰	۴	۴,۱	۲	۲,۴	۱	۱۱,۱	۵	تاریخ قرآن	
۳,۵	۱۰	۱,۲	۱	۱,۵	۱	۴,۱	۲	۹,۵	۴	۴,۴	۲	آراء تفسیری (آراء مفسران)	
۳,۵	۱۰	۱,۲	۱	۷,۵	۵	۰,۰	۰	۴,۸	۲	۴,۴	۲	تأثیر قرآن	
۳,۲	۹	۲,۵	۲	۱,۵	۱	۶,۱	۳	۲,۴	۱	۴,۴	۲	تأویل قرآن	
۲,۸	۸	۲,۵	۲	۱,۵	۱	۶,۱	۳	۰,۰	۰	۴,۴	۲	اسلوب ادبی قرآن	
۲,۵	۷	۲,۵	۲	۳,۰	۲	۲,۰	۱	۴,۸	۲	۰,۰	۰	قصص قرآن	
۱,۸	۵	۰,۰	۰	۱,۵	۱	۰,۰	۰	۴,۸	۲	۴,۴	۲	قرائت و قراء	

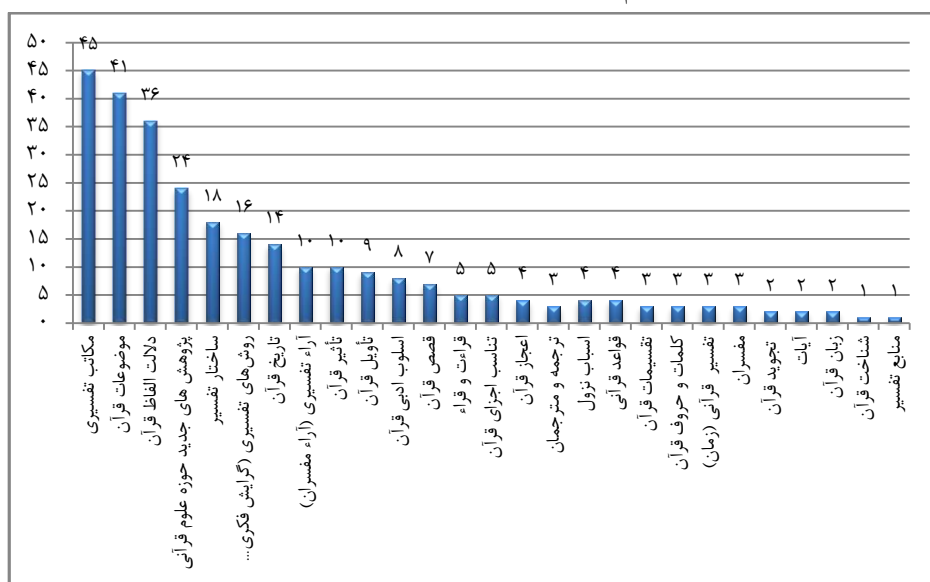
۱۵۶ دو فصلنامه کتاب قیم، سال ششم، شماره پانزدهم، پاییز و زمستان ۱۳۹۵

جمع		سال										موضوعات اصلی و	
		۱۳۹۰		۱۳۸۹		۱۳۸۸		۱۳۸۷		۱۳۸۶		فرعی	
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی		
۱,۸	۵	۶,۲	۵	۰,۰	۰	۰,۰	۰	۰,۰	۰	۰,۰	۰	تناسب	اجزای قرآن
۱,۴	۴	۱,۲	۱	۱,۵	۱	۲,۰	۱	۰,۰	۰	۲,۲	۱	اعجاز قرآن	
۱,۱	۳	۰,۰	۰	۴,۵	۳	۰,۰	۰	۰,۰	۰	۰,۰	۰	ترجمه و مترجمان	
۱,۴	۴	۴,۹	۴	۰,۰	۰	۰,۰	۰	۰,۰	۰	۰,۰	۰	اسباب نزول	
۱,۴	۴	۲,۵	۲	۳,۰	۲	۰,۰	۰	۰,۰	۰	۰,۰	۰	قواعد قرآنی	
۱,۱	۳	۱,۲	۱	۰,۰	۰	۲,۰	۱	۲,۴	۱	۰,۰	۰	تقسیمات قرآن	
۱,۱	۳	۰,۰	۰	۱,۵	۱	۰,۰	۰	۴,۸	۲	۰,۰	۰	کلمات و حروف قرآن	
۱,۱	۳	۰,۰	۰	۰,۰	۰	۴,۱	۲	۲,۴	۱	۰,۰	۰	تفسیر قرآنی (زمان)	
۱,۱	۳	۱,۲	۱	۰,۰	۰	۰,۰	۰	۲,۴	۱	۲,۲	۱	مفسران	
۰,۷	۲	۱,۲	۱	۰,۰	۰	۲,۰	۱	۰,۰	۰	۰,۰	۰	تجوید قرآن	
۰,۷	۲	۰,۰	۰	۱,۵	۱	۰,۰	۰	۲,۴	۱	۰,۰	۰	آیات	
۰,۷	۲	۰,۰	۰	۱,۵	۱	۰,۰	۰	۰,۰	۰	۲,۲	۱	زبان قرآن	
۰,۴	۱	۰,۰	۰	۰,۰	۰	۲,۰	۱	۰,۰	۰	۰,۰	۰	شناخت قرآن	
۰,۴	۱	۰,۰	۰	۰,۰	۰	۰,۰	۰	۰,۰	۰	۲,۲	۱	منابع تفسیر	
۱۰۰,۰	۲۸۳	۱۰۰,۰	۸۱	۱۰۰,۰	۶۷	۱۰۰,۰	۴۹	۱۰۰,۰	۴۲	۱۰۰,۰	۴۴	جمع	

بر اساس جدول ۱۰، یافته‌ها حاکی از آن است که موضوعاتی چون «مکاتب تفسیری»، «موضوعات قرآن» و «دلالت الفاظ قرآن» که به ترتیب در مرتبه‌های اول تا سوم قرار دارند، در سال‌های ۱۳۸۹ و ۱۳۹۰ نسبت به سال‌های ۱۳۸۶ تا ۱۳۸۸، بیشتر به این موضوعات پرداخته شده است. ولی در مجموع موضوعاتی که در مرتبه‌های اول تا چهارم قرار گرفته‌اند، در طول

دوره مورد بررسی، کاهش یا افزایش جزئی داشته، ولی همواره ادامه داشته و هیچ‌گاه شاهد کاهش جدی نبوده و به صفر نرسیده است. بیشترین نقاط اوج و افول گرایش‌های موضوعی، در موضوعات «تأثیر قرآن» و «تناسب اجزای قرآن» دیده می‌شود؛ به طوری که در موضوع «تناسب اجزای قرآن» در طول سال‌های مورد بررسی، تنها در سال ۱۳۹۰ با فراوانی ۵ مقاله (۶/۲ درصد) کار شده است و در سال‌های دیگر، هیچ مقاله‌ای تألیف و تولید نشده است. در جدول فوق، سیر پراکندگی سایر موضوعات در سال‌های مورد بررسی نیز نمایش داده شده است. نمودار ۱، به خوبی میزان تولیدات حوزه علوم قرآنی را نمایش می‌دهد.

نمودار ۱. موضوع اعم مقالات علوم قرآن

موضوع‌های اعم به موضوعات اخص نیز تقسیم‌بندی شده بودند که جدول ۱۱، ریز موضوعات را با فراوانی مقالات آن نشان می‌دهد.

جدول ۱۱- توزیع فراوانی موضوعات اخص مقالات علوم قرآن

ردیف	سال					موضوع اخص مقاله	موضوع اعم مقاله
	۱۳۹۰	۱۳۸۹	۱۳۸۸	۱۳۸۷	۱۳۸۶		
۱	۱	۰	۰	۰	۰	اسلوب بیانی قرآن	اسلوب ادبی قرآن
۲	۱	۰	۰	۰	۱	اسلوب معانی قرآن	
۵	۰	۱	۳	۰	۱	اسلوب بدیعی قرآن (اسلوب بلاغی قرآن)	
۸	۲	۱	۳	۰	۲	جمع	

۱۵۸ دو فصلنامه کتاب قیم، سال ششم، شماره پانزدهم، پاییز و زمستان ۱۳۹۵

جمع	سال					موضوع اخص مقاله	موضوع اعم مقاله
	۱۳۹۰	۱۳۸۹	۱۳۸۸	۱۳۸۷	۱۳۸۶		
۹	۲	۱	۳	۱	۲	کلیات	تأویل قرآن
۳	۱	۰	۱	۱	۰	کلیات	تقسیمات قرآن
۳	۱	۰	۱	۱	۰	تقسیمات آیات و سور	
۶	۲	۰	۲	۲	۰	جمع	
۱	۰	۰	۰	۱	۰	ادوات قرآن	کلمات و حروف قرآن
۱	۰	۰	۰	۱	۰	حروف قرآن	
۱	۰	۱	۰	۰	۰	کلمات قرآن	
۳	۰	۱	۰	۲	۰	جمع	
۳	۱	۰	۰	۲	۰	شخصیت‌های قصص قرآن	قصص قرآن
۴	۱	۲	۱	۰	۰	موضوعات قصص قرآن	
۷	۲	۲	۱	۲	۰	جمع	
۱	۰	۰	۰	۱	۰	کلیات	موضوعات قرآن
۷	۳	۳	۱	۰	۰	اخلاق فردی	
۱۳	۶	۲	۳	۲	۰	اخلاق اجتماعی	
۴	۱	۰	۲	۰	۱	احکام فقهی	
۱۴	۳	۴	۲	۱	۴	عقاید و احکام	
۲	۰	۲	۰	۰	۰	اهداف تربیتی	
۴۱	۱۳	۱۱	۸	۴	۵	جمع	
۲	۱	۱	۰		۰	اعجاز لفظی	اعجاز قرآن
۲	۰	۰	۱		۱	اعجاز عددی	
۴	۱	۱	۱	۰	۱	جمع	
۱۳	۶	۳	۱	۲	۱	کلیات	دلالت الفاظ قرآن
۱	۰	۰	۰	۱	۰	محکم و متشابه	
۳	۱	۱	۱	۰	۰	ناسخ و منسوخ	
۱۷	۶	۴	۳	۰	۴	مفهوم و منطوق	
۲	۰	۰	۰	۲	۰	آیات متشابه لفظی	
۳۶	۱۳	۸	۵	۵	۵	جمع	
۳	۰	۳	۰	۰	۰	-	ترجمه و مترجمان
۱	۰	۰	۰	۰	۱	کلیات	قرائت و قراء
۴	۰	۱	۰	۲	۱	تلاوت قرآن	
۵	۰	۱	۰	۲	۲	جمع	

ردیف	سال					موضوع اخص مقاله	موضوع اعم مقاله
	۱۳۹۰	۱۳۸۹	۱۳۸۸	۱۳۸۷	۱۳۸۶		
۱	۰	۰	۰	۱	۰	تفسیر ترتیبی	ساختار تفسیر
۴	۱	۲	۱	۰	۰	تفسیر موضوعی	
۱۳	۶	۲	۱	۳	۱	بخشی از قرآن (آیه و سوره)	
۱۸	۷	۴	۲	۴	۱	جمع	
۲	۱	۰	۱	۰	۰	-	تجوید قرآن
۳	۳	۰	۰	۰	۰	کلیات	اسباب نزول
۱	۱	۰	۰	۰	۰	مکی و مدنی	
۴	۴	۰	۰	۰	۰	جمع	
۱	۰	۰	۱	۰	۰	کلیات	تاریخ قرآن
۸	۱	۲	۰	۰	۵	جمع قرآن	
۵	۱	۲	۱	۱	۰	نزول قرآن	
۱۴	۲	۴	۲	۱	۵	جمع	
۴	۲	۲	۰	۰	۰	قواعد تفسیر	قواعد قرآنی
۲۴	۶	۴	۶	۵	۳	-	پژوهش‌های جدید حوزه علوم قرآنی
۱	۰	۰	۰	۱	۰	آیات تشبیهی	آیات
۱	۰	۱	۰	۰	۰	آیات مشابه	
۲	۰	۱	۰	۱	۰	جمع	
۲	۰	۱	۰	۰	۱	-	زبان قرآن
۱	۰	۰	۱	۰	۰	-	شناخت قرآن
۲	۰	۱	۱	۰	۰	کلیات	روش‌های تفسیری (گرایش فکری مفسر)
۲	۱	۱	۰	۰	۰	روش تفسیری اهل بیت (ع)	
۶	۰	۱	۰	۳	۲	روش تفسیر اهل سنت	
۴	۰	۳	۱	۰	۰	روش تفسیری شیعه	
۱	۰	۰	۱	۰	۰	روش تفسیری معتزله	
۱	۰	۰	۰	۰	۱	تفسیر باطن قرآن	
۱۶	۱	۶	۳	۳	۳	جمع	
۵	۱	۱	۱	۱	۱	کلیات	آراء تفسیری (آراء مفسران)
۴	۰	۰	۱	۲	۱	نقد آراء	
۱	۰	۰	۰	۱	۰	آراء مفسران شیعه	
۱۰	۱	۱	۲	۴	۲	جمع	
۱	۰	۱	۰	۰	۰	کلیات	مکاتب تفسیری

۱۶۰ دو فصلنامه کتاب قیم، سال ششم، شماره پانزدهم، پاییز و زمستان ۱۳۹۵

ردیف	سال					موضوع اخص مقاله	موضوع اعم مقاله
	۱۳۹۰	۱۳۸۹	۱۳۸۸	۱۳۸۷	۱۳۸۶		
۶	۱	۲	۲	۰	۱	تفسیر قرآن به قرآن	
۲۴	۱۰	۵	۴	۱	۴	تفسیر مأثور (تفسیر روایی)	
۲	۰	۰	۱	۱	۰	تفسیر به رأی	
۱	۰	۰	۰	۰	۱	تفسیر فلسفی	
۱	۰	۰	۰	۰	۱	تفسیر علمی	
۳	۳	۰	۰	۰	۰	تفسیر فقهی	
۳	۱	۱	۰	۰	۱	تفسیر اجتهادی	
۴	۱	۱	۱	۱	۰	تفسیر اجتماعی	
۴۵	۱۶	۱۰	۸	۳	۸	جمع	
۱	۰	۱	۰	۰	۰	کلیات	تأثیر قرآن
۲	۰	۰	۰	۱	۱	تأثیر قرآن بر ادبیات فارسی	
۶	۱	۴	۰	۱	۰	تأثیر قرآن بر ادبیات عرب	
۱	۰	۰	۰	۰	۱	تأثیر قرآن بر فرهنگ بشری	
۱۰	۱	۵	۰	۲	۲	جمع	
۱	۰	۰	۰	۰	۱	معرفی و روش شناسی	منابع تفسیر
۳	۰	۰	۲	۱	۰	تفسیر عصر جدید	تفسیر قرآنی (زمان)
۱	۱	۰	۰	۰	۰	کلیات	مفسران
۱	۰	۰	۰	۰	۱	مفسران طبقه دوم	
۱	۰	۰	۰	۱	۰	مفسران شیعه	
۳	۱	۰	۰	۱	۱	جمع	
۴	۴	۰	۰	۰	۰	تناسب آیات	تناسب اجزای قرآن
۱	۱	۰	۰	۰	۰	تناسب سور	
۵	۵	۰	۰	۰	۰	جمع	
۲۸۳	۸۱	۶۷	۴۹	۴۲	۴۴	جمع کل	

در مورد زیرمقوله‌های موضوع «مکاتب تفسیری» که در مرتبه اول قرار دارد، همان‌گونه که در جدول ۱۱ ملاحظه می‌شود، تنها یک مقاله در موضوعات اخص «تفسیر فلسفی» و «تفسیر علمی» تولید شده است و در بقیه سال‌ها هیچ مقاله‌ای تولید نشده است و یا موضوع «تفسیر فقهی» با فراوانی ۳ مقاله که هر سه مقاله نیز در سال ۱۳۹۰ تألیف شده است. همچنین سیر

پراکندگی موضوع «تفسیر مآثور» که نسبت به زیرمقوله‌های این گروه، بیشتر به آن پرداخته شده است، در سال ۱۳۹۰ افزایش چشمگیری داشته است و به نقطه اوج خود رسیده است. سایر پراکندگی سایر موضوعات در جدول فوق نمایش داده شده است.

در پاسخ پرسش ۸ مبنی بر تعیین موضوعاتی که بیشترین و کمترین انتشارات را دارا بودند؟ یافته‌ها نشان داد که در بین موضوعات اعم علوم قرآن، «مکاتب تفسیری» بیشتر از سایر موضوعات مورد علاقه پژوهشگران بوده است به گونه‌ای که طی سال‌های ۱۳۸۶ تا ۱۳۹۰، ۴۵ مقاله، یعنی ۱۵٫۸ درصد با این موضوع نوشته شده است و بیشترین فراوانی را دارد. بعد از آن، «موضوعات قرآن» با ۴۱ مقاله، معادل ۱۴٫۴ درصد در مرتبه دوم قرار دارد. موضوع «دلالت الفاظ قرآن» با ۳۶ مقاله، معادل ۱۲٫۷ درصد در مرتبه سوم قرار دارد.

طی سال‌های مورد بررسی، ۲۴ مقاله با موضوع «پژوهش‌های جدید حوزه علوم قرآنی»، ۱۸ مقاله با موضوع «ساختار تفسیر»، ۱۶ مقاله با موضوع «روش‌های تفسیری (گرایش فکری مفسر)»، ۱۴ مقاله با موضوع «تاریخ قرآن»، ۱۰ مقاله با موضوع «آراء تفسیری»، ۱۰ مقاله با موضوع «تأثیر قرآن» و ۹ مقاله با موضوع «تأویل قرآن» به چاپ رسیده است. تعداد مقالاتی که در موضوعات مختلف در حوزه علوم قرآنی نوشته شده به تفکیک سال نگارش در جدول ۱۰ نمایش داده شده است؛ اما در میان موضوعات اعم علوم قرآنی، موضوعاتی چون «منابع تفسیر» و «شناخت قرآن» تنها یک مقاله، معادل ۰٫۷ درصد را به خود اختصاص داده‌اند و یا موضوعاتی چون «قرائت و تجوید»، «آیات» و «زبان قرآن» در این پنج سال مورد بررسی، تنها ۳ مقاله، معادل ۱٫۱ درصد را شامل می‌شوند.

اما در مورد موضوعات اخص علوم قرآنی، همان‌گونه که در جدول ۱۱ ملاحظه می‌شود، «تفسیر مآثور» زیرگروه مقوله اصلی «مکاتب تفسیری» با فراوانی ۲۴ عنوان از کل مقالات، مرتبه اول را به خود اختصاص داده است. «مفهوم و منطوق»، زیرگروه مقوله اصلی «دلالت الفاظ قرآن» با فراوانی ۱۷ عنوان، در مرتبه دوم قرار دارد. «عقاید و احکام»، زیرگروه مقوله اصلی «موضوعات قرآن» با فراوانی ۱۴ عنوان، در مرتبه سوم قرار دارد و «اخلاق اجتماعی» زیرگروه مقوله اصلی «موضوعات قرآن» و موضوع «تفسیر بخشی از قرآن (آیه و سوره)» زیرمقوله اصلی «ساختار تفسیر» با ۱۳ عنوان، در مرتبه چهارم قرار دارد.

نتیجه گیری

در ۱۱ نشریه دارای درجه علمی پژوهشی حوزه علوم قرآن و حدیث، در سال‌های ۱۳۸۶ تا ۱۳۹۰ به‌طورکلی ۶۴۰ مقاله منتشر شده است. از این ۱۱ نشریه، هشت مورد آن (۷۳ درصد) دوفصلنامه، و سه مورد آن (۲۷ درصد) فصلنامه بوده است. در مجموع، ۲۸/۹ درصد از نشریات توسط سازمان‌های خصوصی و ۶۹/۹ درصد آن‌ها توسط سازمان‌های دولتی منتشر شده‌اند، در نتیجه، نقش سازمان‌های دولتی در انتشار مقالات، بیشتر است.

طی سال‌های مذکور، از ۶۴۰ مقاله مورد بررسی، ۲۸۳ مقاله (۴۴ درصد) با موضوع علوم قرآن و ۳۵۷ مقاله (۵۶ درصد) با موضوع علوم حدیث است. از کل مقالات مورد بررسی علوم قرآنی، ۲۸۲ عنوان مقاله تألیفی و یک عنوان، ترجمه بوده است. قبول مقالات تألیفی توسط نشریات، نشان‌دهنده توجه مسئولان علمی نشریات به اصیل و کاربردی بودن مقالات است. باب‌الحوادثی و یزدیان‌راد (۱۳۸۹) نیز در پژوهش خود به این نتیجه رسیده‌اند که ۷۵ مقاله (۹۴/۹ درصد) تألیف و چهار مقاله (۵/۱ درصد) ترجمه بوده است. سپهر و شادمان‌فر (۱۳۸۸) نیز در پژوهش خود نشان داده‌اند که از مجموع ۴۷ مقاله ارائه‌شده، ۴۶ مقاله تألیفی و تنها یک مقاله از نوع ترجمه بوده است.

در بررسی شاخص سطح دانش‌آموختگی نویسندگان، یافته‌ها نشان دادند که ۲۷۶ نفر (۶۳/۴ درصد) مقاله‌ها به نویسندگان در سطح دکتری اختصاص دارد. این بخش از یافته‌ها با یافته‌های رشیدی آشتیانی و لاریجانی (۱۳۹۰)، سپهر و شادمان‌فر (۱۳۸۸) هم‌سو بوده است. چرا که رشیدی آشتیانی و لاریجانی نیز در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که میزان تحصیلات اکثر نویسندگان مقالات مورد بررسی آن‌ها یعنی ۵۹/۸ درصد، دکتری است. سپهر و شادمان‌فر نیز در پژوهش خود نشان دادند که بیشترین سهم ارائه مقالات با ۳۳ درصد به متخصصان با مدرک تحصیلی دکتری اختصاص دارد.

در بررسی شاخص رتبه علمی نویسندگان، بیشترین مشارکت در بین اعضای هیئت‌علمی مربوط به استادیاران بوده است، به‌طوری‌که در حوزه علوم قرآن، ۱۶۰ نفر (۳۶/۸ درصد) از کل نویسندگان مقالات را به خود اختصاص داده‌اند. نتایج این پژوهش در شاخص رتبه علمی نویسندگان با نتایج پژوهش شریفی و همکاران (۱۳۹۱) هم‌سو بوده است.

یافته‌های مربوط به جنسیت نویسندگان آثار علوم قرآن، نشان دادند که از میان ارائه‌دهندگان مقالات این حوزه، ۳۲۲ نفر (۷۴ درصد) را مردان و ۱۱۳ نفر (۲۶ درصد) را زنان تشکیل می‌دهند، یافته‌ها نشان‌دهنده پایین بودن میزان مشارکت زنان در حوزه علوم قرآن است. مشارکت اندک

زنان، بیانگر نابرابری جنسیتی تعداد اعضای هیئت علمی و ضرورت طراحی و برنامه‌ریزی‌های منسجم برای استفاده از توانایی‌های زنان برای افزایش مشارکت پژوهشی در زمینه‌های علوم قرآنی است. یافته‌های این پژوهش با یافته‌های سپهر و شادمان‌فر (۱۳۸۸)، رشیدی آشتیانی و لاریجانی (۱۳۹۰)، شریفی و همکاران (۱۳۹۱)، همسو است.

در بررسی همکاری گروهی نویسندگان، یافته‌ها حاکی از آن است که ۱۴۹ مقاله (۵۲/۷ درصد) به صورت انفرادی، ۱۱۶ مقاله (۴۱ درصد) با مشارکت دو نویسنده، ۱۸ مقاله (۶/۴ درصد) با مشارکت و همکاری سه نویسنده بوده است. در حوزه علوم قرآن، تعداد مقالات انفرادی بیشتر از گروهی بوده است که نشان‌دهنده فردگرایی، روحیه ضعیف در کار جمعی، ضعف در همکاری میان متخصصان این رشته و مقاومت در پذیرش نظرات دیگران است. این بخش از یافته‌ها با نتایج سپهر و شادمان‌فر (۱۳۸۸) همسو بوده چرا که آنان نیز گزارش کرده بودند که ۸۳ درصد از مقالات دارای یک نویسنده، ۱۵ درصد دارای دو نویسنده و ۲ درصد دارای سه نویسنده بودند. اوویوسی (۲۰۱۲) نیز در پژوهش خود نشان داد که سطح همکاری بین نویسندگان کم بود و (۱۶/۷ درصد) به صورت گروهی منتشر شده بوند و (۸۳/۳ درصد) از مقاله‌ها دارای یک نویسنده بودند. یافته‌های لوزادیس و همکاران (۲۰۱۰) نیز نشان داد که ۴۵ درصد از مقاله‌ها دارای یک نویسنده، ۲۶ درصد دارای دو نویسنده و ۲۹ درصد دارای سه یا بیش از سه نویسنده داشته است. یافته‌های پژوهش حاضر با نتایج پژوهش شریفی و همکاران (۱۳۹۱) که نشان دادند از مجموع مقالات مورد بررسی، ۹۰ درصد مقالات، بیش از یک نویسنده داشتند و با نتایج رشیدی آشتیانی و لاریجانی (۱۳۹۰) که نشان دادند، بیش از نیمی از مقاله‌ها، یعنی ۵۳/۸ درصد مقالات، دو نویسنده دارد، مغایر است.

در بررسی شاخص میزان مشارکت نهادها و مؤسسات علمی مختلف، یافته‌ها حاکی از آن است که بیشترین ارائه‌دهندگان مقالات از دانشگاه فردوسی مشهد است.

در بررسی سیر پراکندگی موضوعات در طول سال‌های مورد بررسی، یافته‌ها حاکی از آن است که اگرچه مطالعه در حوزه موضوعی «مکاتب تفسیری»، «موضوعات قرآن»، «دلالت الفاظ قرآن» در طول دوره مورد بررسی، کاهش یا افزایش جزئی داشته است، ولی همواره ادامه داشته و هیچ‌گاه شاهد کاهش جدی نبوده و به صفر نرسیده است. بیشترین نقاط اوج و افول گرایش‌های موضوعی در علوم قرآنی، در موضوع «تناسب اجزای قرآن» دیده می‌شود. این حوزه، علی‌رغم اینکه در سال‌های ۱۳۹۰ بیشترین گرایش را نسبت به حوزه‌های دیگر داشته است، اما در بقیه

سال‌های مورد بررسی بیشترین افول را داشته، به طوری که هیچ مقاله‌ای در این سال‌ها در این موضوع تألیف نشده است.

در بررسی سهم موضوعی مقاله‌ها، مبنی بر موضوعاتی که بیشتر و کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند، یافته‌ها حاکی از آن است که در بین موضوعات اعم علوم قرآن، «مکاتب تفسیری» بیشتر از سایر موضوعات مورد علاقه محققان قرار گرفته و رتبه اول را کسب نموده است. بعد از آن، «موضوعات قرآن» در مرتبه دوم قرار دارد. موضوع «دلالت الفاظ قرآن» نیز مرتبه سوم را به خود اختصاص داده است. این موضوعات به روش‌های کتابخانه‌ای انجام پذیرفته است، لذا پیشینه پژوهشی خوبی دارند و موضوعاتی نوپا نیستند.

موضوعاتی چون «قرائت و تجوید»، «آیات» و «زبان قرآن» در این پنج سال مورد بررسی، تنها ۳ مقاله، معادل ۱/۱ درصد را به خود اختصاص داده‌اند. مقوله «ساختار تفسیر» با فراوانی ۱۸ مقاله در رتبه پنجم قرار گرفت. این موضوع، به نسبت سایر موضوعات خوب کار شده است. این بخش از یافته‌ها، با یافته‌های کوهبری (۱۳۸۹) مغایر است، چرا که وی در پژوهش خود نشان داد، «تفسیر موضوعی» در بین پایان‌نامه‌های مورد بررسی در مرتبه اول قرار دارد.

پیشنهادها

با توجه به بررسی‌های انجام شده و پاسخ‌گویی به پرسش‌های این پژوهش، پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:

۱. با توجه به این که بیشتر موضوعاتی چون: تفسیر ترتیبی، تفسیر موضوعی، تفسیر تنزیلی، تفسیر تمام قرآن، روش تفسیری اهل بیت، روش تفسیری معتزله، روش تفسیری اشعری، روش تفسیری خوارج، تفسیر ظاهر قرآن، تفسیر باطن قرآن، تفسیر تاریخی، تفسیر به رأی، تفسیر علمی، تفسیر فلسفی، تفسیر معنوی، تفسیر اخلاقی، تأثیر قرآن بر فرهنگ بشری، تأثیر لفظی قرآن، منابع تفسیر، تفسیر قرآن به لحاظ زمانی در دوره‌های کهن و میانی، فضایل قرآن، فضایل سور و آیات قرآن، ادوات قرآن، اعجاز معنوی قرآن، اعجاز غیبی قرآن، ترجمه‌های قرآن به لحاظ تاریخ (ترجمه‌های قدیم و معاصر قرآن)، به لحاظ محتوی (ترجمه‌های کامل و غیرکامل قرآن) و به لحاظ زبان ملل مختلف (ترجمه‌های آسیایی قرآن، ترجمه‌های اروپایی، ترجمه‌های آفریقایی، ترجمه‌های آمریکایی)، تاریخ قرآن، شناخت قرآن و در مجموع، مباحث و موضوعات کاربردی علوم قرآن هستند، پیشنهاد می‌شود محققان این حوزه این موضوعات را به عنوان موضوع پژوهش خود انتخاب نمایند.

۲. از آنجایی که قرآن برای هدایت و تربیت و انسان‌سازی است، لذا کار میدانی بیشتری را می‌طلبد. از سوی دیگر، دسته‌ای از موضوعات که مربوط به مسائل اجتماعی و فرهنگی است، از نوع کاربردی هستند. برای پرداختن به مسائل اجتماعی و فرهنگی و در واقع موضوعات مرتبط با نیازهای جامعه لازم است دستگاه‌ها و سازمان‌هایی که نیاز به تحقیق دارند، موضوعات خود را به دانشگاه‌ها معرفی کنند؛ تا موضوعات از دایره تکراری بودن و رفع تکلیف، خارج شده و به سمت پر کردن خلأهای علمی و فرهنگی و کاربردی گام بردارند؛ شبیه به کاری که در رشته‌های مهندسی توسط دفتر ارتباط با صنعت انجام می‌شود. لازمه پژوهش‌های کاربردی، آشنایی محققان با روش‌های تحقیق میدانی و آماری است تا مقالات کاربردی تولید شود. این در حالی است که اکثر تحقیقات دانشجویان و پژوهشگران این رشته، به روش‌های کتابخانه‌ای انجام می‌شود.

۳. این سؤال مطرح است که آیا هدف از نزول قرآن، موضوعات «مکاتب تفسیری»، «موضوعات قرآن»، «دلالت الفاظ قرآن» بوده است یا بحث‌های «تأثیر قرآن»؟ قرآن، سرچشمه دانش‌ها، زداینده تیرگی‌ها، مرجع فهم و سند کرامت و شرافت ماست. در قرآن از صدها موضوع ریزودرشت سخن به میان آمده است درحالی‌که برابر یافته‌های جدول ۱۰، گرایش به مقوله «مکاتب تفسیری»، بیشتر از سایر زمینه‌هاست؛ لذا ضروری است تحقیقات این حوزه، همگام با رشد مباحث جدید به‌ویژه در حوزه‌های مختلف علوم انسانی، با نگاهی جامع و ژرف‌نگر در گلچینی از آیات قرآن در موضوعات متنوع پیش برود، درحالی‌که یافته‌ها نشان می‌دهد تنها ۱۰ مقاله به حوزه «تأثیر قرآن» پرداخته‌اند، حال آن‌که هدف از نزول قرآن هدایت و انسان‌سازی است، لذا پیشنهاد می‌شود به این موضوعات توجه بیشتری شود.

۴. اکثر مقالاتی که در این حوزه‌ها نوشته شده، بیشتر از روش‌های کتابخانه‌ای استفاده کرده‌اند، لذا پیشنهاد می‌شود حوزه مباحث عملی در علوم قرآن و حدیث یا شیوه‌های ترویج فرهنگ قرآنی بیشتر مورد بحث قرار گرفته و به پژوهش‌های میان‌رشته‌ای با علوم تربیتی، جامعه‌شناسی، مردم‌شناسی، روان‌شناسی و ... بیش از پیش توجه شود.

۵. با توجه به اینکه لازمه تبلیغ و تربیت و هدایت، مخاطب‌شناسی است و مخاطب‌شناسی در تحقیقات میدانی به‌راحتی صورت می‌گیرد، لذا پیشنهاد می‌گردد تحقیقات متناسب با نیازهای مخاطبان منتشر شوند.

۶. استقبال خوانندگان از وسایل دیداری و شنیداری و تأثیرگذاری آثار هنری مثل فیلم، تئاتر و ... بیش از سایر رسانه‌ها است؛ نمونه‌های عینی این مطلب را در آثاری چون سریال امام علی

(ع)، سریال یوسف پیامبر، اصحاب کهف و ... دیدیم. از سوی دیگر، برای ساختن یک فیلم، یک گروه فنی (سخت‌افزار)، گروه هنری (کارگردان، تهیه‌کننده، بازیگران و...)، گروه ادبی (فیلم‌نامه‌نویس) و گروه پژوهشی که بر روی محتوا کار می‌کنند. در واقع به‌طور همزمان در کنار رکن پژوهش، سه رکن دیگر باید به‌صورت هماهنگ فعال شوند تا اثری ماندگار را خلق کنند؛ لذا باید گروه‌های پژوهشی این پتانسیل را در خود ایجاد کنند که بتوانند با گروه‌های دیگر (فنی، هنری، ادبی) تعامل پیدا کرده تا کاری فراتر از کتاب و مقاله و سخن پدیدآورند تا در بین عامه مردم نیز اثرگذار باشد.

۷. یافته‌ها نشان داد که مشارکت زنان در حوزه علوم قرآن کم است، لذا پیشنهاد می‌شود به مشارکت پژوهشی زنان در حوزه مسائل قرآنی بیشتر توجه شود و در سطح کلان، فرهنگ‌سازی مناسب برای تثبیت جایگاه زنان به‌عنوان بخشی از قشر دانشگاهی، مورد توجه مسئولان و برنامه‌ریزان قرار گیرد و تدابیر مناسبی نیز برای ارتقای شغلی و موقعیت علمی زنان پژوهشگر به‌منظور استفاده از توان بالقوه زنان متخصص در سطوح عالی در نظر گرفته شود.

۸. لازم به تذکر است، کثرت مقالات به تنهایی دلیل بر افزایش تولید علم نیست و شاخص‌های دیگر نیز باید تحقق یابد، به‌ویژه این که سیر تولید مقالات در سالیان اخیر دچار آسیب‌های جدی شده است و باید آسیب‌زدایی شود. از جمله این آسیب‌ها، کثرت انتحالات و سرقت‌های علمی است که باید با گسترش فرهنگ اخلاقی، این مشکل و مشکلات دیگر برطرف گردد.

۹. با توجه به اهمیت شاخص کار گروهی و کم بودن مشارکت علمی در تدوین مقالات علوم قرآنی، پیشنهاد می‌شود نگارش مقالات چندنویسنده‌ای بیشتر تشویق شده و در این مورد فرهنگ‌سازی جدی‌تری صورت گیرد. یکی از موانع این کار، روحیه تک‌روی و تک‌محوری دانشمندان است که در همه امور می‌خواهند رتبه اول را داشته باشند، درحالی که در فضای علمی جهانی، هرچه تعداد نویسندگان بیشتر شود، بدین معنی است که نظرات بیشتر و با تنوع گسترده‌تری در آن مقاله اعمال شده است. گسترش این فرهنگ با روش‌های مختلف پیشنهاد می‌شود.

منابع و مأخذ

۱. اصطلاحنامه جامع علوم اسلامی؛ تاریخ بازدید: ۲ بهمن ۱۳۹۲، قابل دسترسی در thesarus.islamicdoc.org.
۲. باب الحوائجی، فهیمه؛ یزدیان راد، مهرزاد؛ «تحلیل محتوای مقالات مجلات تخصصی کتابداری و اطلاع‌رسانی درباره ترویج کتاب‌خوانی و کتابخانه‌های کودکان از سال ۱۳۷۸ تا ۱۳۸۷»؛ فصلنامه نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، ۱۶ (۴)، ۱۳۸۹ ش.
۳. رشیدی آشتیانی، اعظم؛ لاریجانی، حسن؛ «تحلیل محتوای نشریه‌های علمی پژوهشی در حوزه موضوعی اقتصاد در سال‌های ۱۳۸۵ - ۱۳۸۹»؛ فصلنامه برنامه‌ریزی و بودجه، ۱۶ (۳)، ۱۳۹۰ ش.
۴. خامنه‌ای، علی؛ «ضرورت تحول و نواندیشی در حوزه‌های علوم دینی، رهنمودهای مقام معظم رهبری در شروع درس خارج سال ۷۳»؛ (۱۳۷۳). بازیابی ۵ بهمن ۱۳۹۱، از <http://www.hawzah.net>.
۵. زکی، محمدعلی؛ «بررسی تحلیل محتوای گرایش‌های پژوهشی در مجلات علمی تخصصی مدیریت»؛ فصلنامه دانش مدیریت، ۱۹ (۷۵)، ۱۳۸۵ ش.
۶. سپهر، فرشته؛ شادمان‌فر، سمانه؛ «تحلیل محتوای مقالات همایش‌های انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران از سال ۷۹ تا پایان سال ۸۵»؛ دانش‌شناسی (علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی و فناوری اطلاعات)، ۲ (۲)، ۱۳۸۸ ش.
۷. شریفی، مسلم، میردار مریجانی، شادمهر و عسگری، یابی‌سان؛ «تحلیل توصیفی مقاله‌های نشریات علمی - پژوهشی تربیت‌بدنی و علوم ورزشی طی سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۸۸»؛ مدیریت ورزشی، ۱۲ (۴)، ۱۳۹۱ ش.
8. Cano, v; **“Bibliometric overview of library and information science research in the Journal of Spain”** ;Journal of the American Society for information science, 50 (8), 1999.
9. Foong Meng, Goon; **“Trends in Malaysian LIS Research 1996-2006: A Content Analysis of the MJLIS Articles”** ; International Conference on Libraries, Information & Society (ICoLIS), 2007.
10. Luzadis, Valerie A; Castello, Leandro; Choi, Jaewon; Greenfield, Eric; Kim, Sung-kyun; Munsell, John; Nordman, Erik; Franco Carol; and Olowabi, Flavien; **“The Science of Ecological Economics: A Content Analysis of Ecological Economics 1989-2004”**. Annals of the New Academy of Sciences, 185 (1), 2010.
11. Rochester.M K, Vakkri.p; **“International library and information science research: A comparison of national trends”** ;IFLA Professional reports, No.82, 2003.
12. Osman, Ossama T; **“Troubled Minds in the Gulf Health Research in the United Arab Emirates (1989-2008)”** ;Asia Pac J Public Health, 22 (3), June 2010.
13. Oyewusi, Ombola; **“School library research in Nigeria: Content analysis of Nigerian School Library Journal 1979-2010”** ;Fadkemi. Library Review, Vol. 61, Iss: 3, 2012.